

III.
ANOTACE
DISERTAČNÍCH
PRACÍ
OBHÁJENÝCH
V SEMINÁŘI
RANĚ
NOVOVĚKÝCH
DĚJIN
ÚČD FF UK
V LETECH
2009–2015

Jiří Koumar¹

„Má doplaceno a žádnému nic nedluží“.

Aspekty transakce s poddanskou nemovitostí po mělnickém panství v 17. století

Datum obhajoby: 10. září 2010

Školitel: Prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.

Oponenti: Prof. PhDr. Eduard Maur, CSc.; PhDr. Bronislav Chocholáč, Ph.D.

Disertační práce se zaměřila na otázku majetkového transferu poddanských nemovitostí na mělnickém panství v průběhu 17. století. Základním pramenným podkladem se stal celek pozemkových knih, které byly založeny v osmdesátých letech 16. století a vedeny až do přelomu 17. a 18. století. Pozemkové knihy doplnily další prameny: urbáře, katastry, inventáře a odhady panství a soupis poddanského obyvatelstva z konce 17. století.

V úvodní části práce je nastíněn historický a hospodářský rámec mělnického panství, které je zařazeno mezi ostatní raně novověké vrchnostenské velkostatky v českých zemích. Jedná se o panství středního až menšího rozsahu, které bylo po většinu raně novověkého období formálně jako komorní panství v držení českého krále, jako zástava se ale ve skutečnosti střídalo v rukou předních představitelů české šlechty. V osmdesátých letech 17. století bylo pak definitivně prodáno do dědičného držení rodu Černínů. Hospodářský vývoj a skladbu tohoto velkostatku ovlivnila především jeho poloha v úrodné části Polabí. Již v předbělohorské době zde nalezneme strukturu čtyř poplužních dvorů zaměřujících se na obilnářství, chov dobytka a ovcí, ale také na vinařství. Typické bylo pro mělnický velkostatek a jeho režijní podniky to, že byl v předbělohorské době pravděpodobně z naprosté většiny vázán k progresivní námezdní práci. Situace se mění až v průběhu 17. století, kdy i zde našly významnější uplatnění nové robotní povinnosti. Struktura osedlého poddanského obyvatelstva zcela odpovídala skladbě agrárně orientovaných velkostatků v úrodných oblastech českých zemí. Typická mělnická vesnice se v celém sledovaném období skládala z převahy selských gruntů s větší výměrou půdního fondu, jež doplňovaly grunty chalupnické. Minimálně zde byla zastoupena kategorie zahradnická. Počet osedlých poddanských gruntů v 36 vesnicích a jednom poddanském městečku se přitom v průběhu 17. století výrazněji neproměnil. Významně ovšem zasáhla třicetiletá válka, která zanechala podstatnou část gruntovních jednotek pustých. Konsolidace směřující k předválečnému stavu osedlostí probíhala po celou druhou polovinu 17. století, přičemž těžišťe osazování pustých poddanských nemovitostí, zejména selských statků, se vázalo k období šedesátých a sedmdesátých let 17. století.

Vlastní jádro práce představuje snaha o komplexní analýzu majetkového transferu především na základě mělnických pozemkových knih. S ohledem na náročnost zpracování tohoto pramenného typu byla zvolena cesta reprezentativních sond, se zaměřením na údaje z dvanácti mělnických vesnic. Při jejich výběru se autor snažil respektovat

¹ Anotace jsou seřazeny chronologicky, podle data obhájení práce. Texty vycházejí z anotací odevzdaných disertačních prací a byly redakčně upraveny. Anotace disertací pro předchozí období (2002–2009) byly publikovány v HOP 1, 2009, č. 2, s. 228–243.

zmíněnou přírodní heterogenitu mělnického panství, bylo ale třeba počítat i s omezením plynoucích z ne zcela kompletního dochování knih z první poloviny 17. století.

Způsob realizace agendy majetkoprávních transakcí řadí mělnické panství k těm vrchnostenským celkům, kde pozemkové knihy vedli vrchnostenští úředníci a všechny změny tak byly po celé 17. století prováděny pod přímou kontrolou vrchnosti. Poddanská samospráva se podílela jen v pomocné, i když nezanedbatelné roli. Vrchnost se spokojila většinou jen s hlavní kontrolou, vlastní převody byly realizovány nejčastěji z přímé iniciativy poddanských prodejců a kupců — konkrétní iniciativa vrchnosti se projevila pouze v případech ohrožení vlastních zájmů.

Dědická dispoziční pravidla, která se v různém rozsahu vázala tradičně k zakoupené nemovitosti, zde odpovídala teritoriálnímu zařazení mělnického panství, které pro venkovské prostředí vymezil již Vladimír Procházka: nacházíme se po celé sledované období v oblasti rovných dědických dílů. Hlavní dědické osoby zde představují přímí potomci hospodáře, ústřední úlohu zde měl nejmladší syn. Příbuzenské aspekty však při realizaci transakcí nalezly spíše menší uplatnění (zhruba třetinu všech změn v držení nemovitosti). Příbuzenské vazby se více uplatnily při předávání velkých, obilnářsky orientovaných nemovitostí labského levobřeží. Z hlediska skladby cen se pak transakce mezi příbuznými vázaly k těm nejvyšším cenovým kategoriím, kde lze očekávat výraznější snahu předat velký prosperující grunt členům rodiny. Z hlediska rozsahu změn vyniká nejstarší období omezené počátkem dvacátých let 17. století, jež odpovídá situaci doby předbělohorské: nejčastější změnu držitele nemovitosti tehdy představoval běžný převod realizovaný za života předcházejícího držitele, z jeho individuálního rozhodnutí. Běžný prodej byl přitom odlišně zastoupen v různých lokalitách, nejčastěji byl realizován ve vinařsky orientovaných vesnicích na pravém břehu Labe.

Porovnáme-li dále ceny mělnických poddanských nemovitostí s jinými soudobými lokalitami, představuje mělnické panství prostředí, v němž byla koupě gruntu značně nákladnou záležitostí. Výjimečnou situaci lze pak sledovat ve vinařských vesnicích ležících blízko mělnických městských hradeb. Zde i u nemovitostí disponujících spíše menší výměrou polností nalezneme ceny ze sledovaného vzorku vůbec nejvyšší: roli zde hrál patrně výnos z vinařství, příměstský charakter lokalit i poptávka po zde ležících gruntech. Vysokou cenu mělnické usedlosti potvrzují i dobové zprávy o nákladnosti koupě mělnické poddanské nemovitosti.

Plnění ceny nejčastěji spočívalo ve složení závdavku a potom v dalším pravidelném splácení malých splátek. Relativně vysoké procento nemovitostí bylo splaceno i v hotovosti, což může svědčit o kapitálové síle některých mělnických hospodářů. Jinak převažovalo typické postupné splácení, jehož hlavním rysem v první polovině 17. století byla téměř naprostá pravidelnost a stálost. Lze doložit, že vrchnost neskládání splátek sankcionovala, v případě neplnění finančních povinností vrchnost iniciovala nucený prodej.

Třicetiletá válka tento obraz, který dokládá prosperitu mělnických gruntů, významným způsobem postupně proměnila — ve třicátých letech 17. století ubývá transakcí realizovaných za života hospodáře. Na počátku třicátých let ustává v souvislosti s kolapsem venkovských výročních soudů pravidelné splácení nemovitosti. Odhad panství z poloviny čtyřicátých let pak přináší obraz značně poničeného vrchnostenského celku s vysokým procentem opuštěných poddanských nemovitostí.

Druhá polovina 17. století je z hlediska transferu, jeho finanční stránky z pohledu ceny i splácení velmi odlišná: běžný prodej iniciovaný individuálním rozhodnutím se stává podstatně vzácnějším. Naopak frekventovaný byl prodej pustého gruntu či prodej po zběhnutí předcházejícího držitele. Zřetelně se také propadá celková cena gruntu (na polovinu předbělohorské hodnoty), výrazněji ve vsích na pravé straně Labe, typicky především ve vsích vinařských. Pro poválečné období je též typické rozvolnění a prodloužení splácení mělnické poddanské nemovitosti: přestala být využívána instituce jednorázově skládaného závdavku, což jistě souvisí s hospodářským úpadkem, agrární depresí i širokou nabídkou pustých neosazených gruntů. Nepravidelnými a řídkými se staly i samotné splátky. Doba doplacení celku gruntu se značně prodloužila a grunt bez věřitelských závazků v této době ve sledovaných vesnicích v podstatě nenalezneme. Změny svědčící o konsolidaci poměrů lze sledovat až v průběhu posledních dvou desetiletí 17. století, kdy opět mírně rostou ceny některých lokalit a zpravidelňuje se též jejich splácení.

Luděk Březina

Mezi králem a stavy. Dolnolužické zemské fojtství na prahu novověku (1490-1620)

Datum obhajoby: 22. června 2011

Školitelka: Prof. PhDr. Lenka Bobková, CSc.

Oponenti: Prof. PhDr. Eva Semotanová, DrSc.; Mgr. Martin Čapský, Ph.D.

Disertace se snaží popsat nejdůležitější proměny Dolní Lužice a kompetenci zemských fojtů v letech 1490 až 1620. Vychází ze srovnání situace ve všech zemích České koruny, zejména pak v Čechách, přičemž zvláštní pozornost je věnována popisu rodinného zázemí, rodinných poměrů, kariéry a činnosti jednotlivých zemských fojtů. Práce zkoumá také důvody, které vedly české krále ke jmenování zemských fojtů a pokouší se odpovědět na otázku, do jaké míry zemští fojtové ovlivňovali dění v Dolní Lužici. Dolnolužické stavy hrály též velmi důležitou roli, což si ve sledovaném období museli opakovaně uvědomovat jak zemští fojtové, tak i čeští králové. Z tohoto důvodu se disertace zaměřuje na zemské fojty jako na mocenské zprostředkovatele mezi králi a stavy.

Olga Fejtová

Rekatolizace v městech pražských v době pobělohorské.

Nové Město pražské v kontextu procesu katolické konfesionalizace

Datum obhajoby: 22. června 2011

Školitelka: Prof. PhDr. Lenka Bobková, CSc.

Oponenti: Prof. PhDr. Jiří Pešek, CSc.; PhDr. Mgr. Michaela Hrubá, Ph.D.

Metodickým východiskem této práce je pojetí církevní i světské rekatolizační politiky ve vztahu k Novému Městu pražskému v době pobělohorské jako součásti procesu konfesionalizace, respektive katolické konfesionalizace, ve výměru paradig-

matu uvedeného do evropské historiografie v osmdesátých letech minulého století. Ve vztahu k paradigmatu konfesionalizace představuje rekatolizace v českých zemích strategii státní a církevní moci. Její prosazení a uplatnění v politické praxi dokumentovaly normativní materiály, které představovaly průvodní znaky vývoje katolické konfesionalizace. Cílem této práce není jen zachycení postupu rekatolizační politiky ve vztahu k jednomu z měst pražských na základě dobových normálií světské i církevní provenience, ale jde také o otázky její odezvy v každodenním životě novoměstské společnosti v 17. století, a to jak ve sféře veřejného, tak privátního života měšťanů. K odhalení reflexe celé struktury postupů katolické konfesionalizace využila autorka této práce na jedné straně prameny normativní povahy, které vymezovaly obsah a dynamiku prosazování rekatolizační strategie, a na straně druhé světské i církevní soudní prameny, dokumentující vyhocené reakce městského prostředí na prosazování rekatolizační politiky. Využity byly i prameny spojené s pozůstalostí agendou, tj. testamenty a inventáře pozůstalostí, umožňující na základě vyhodnocení jejich formálních i obsahových proměn sledovat reakci městské populace všech společenských vrstev na uvedené rekatolizační postupy. Rozhodující roli při prosazování rekatolizačních opatření v novoměstském prostředí sehrávaly instituce zeměpanské, ale na faktickou podobu této politiky mělo vliv i církevní prostředí, které stálo v pozadí řady konkrétních rozhodnutí uvedených institucí. Na druhou stranu církevní správa sledovala v prostoru měst pražských v rámci rekatolizační politiky vlastní cíle, které nebyly vždy v souladu s postupy světské správy. Průvodním znakem zeměpanské rekatolizační politiky na Novém Městě bylo převrstvení náboženské reglementace a úzkých konfesijních zájmů ve druhé polovině 17. století reglementací života měšťanské společnosti, respektive její sociální disciplinací.

Rekatolizační strategie se už od třicátých let stávala součástí politického konceptu *gute Policey*. Druhá polovina 17. století prohloubila z pohledu normativních pramenů světské provenience proces katolické konfesionalizace, který byl po formální stránce z větší části završen již v první polovině století. Od formální a stereotypní kontroly konfesijní příslušnosti se ve druhé polovině 17. století přikročilo k prověřování věrohodnosti konverzí a praktikování víry u novoměstského obyvatelstva. Alfou a omegou uvedené politiky byla formální stránka katolické zbožnosti a její naplnění, což se na sklonku 17. století skutečně nepochybně podařilo. Normy církevní správy určené pro novoměstské prostředí konvenovaly politice světské moci, i když s určitým předstihem. Zatímco církevní předpisy naznačovaly stabilizaci náboženských poměrů na Novém Městě již od osmdesátých let 17. století, normy světských institucí tuto hranici posunovaly až na léta devadesátá. Jednalo se ovšem v obou případech o stabilizaci formální, která vycházela ze situace, kdy většina obyvatel měst pražských praktikovala každoročně zpověď a město bylo schopno zajistit dostatečnou účast obyvatel na procesích a církevních slavnostech. Církevní normálie současně dokumentují minimální snahu církevní moci podílet se na zeměpanské politice *gute Policey*, tj. na snaze zakomponovat rekatolizační, úzce nábožensky definovanou politiku do širšího konceptu reglementace života městské společnosti. Katolická církev naopak důsledně soustředila od osmdesátých let 17. století pozornost na prohlubování kvality katolické zbožnosti obyvatel, která sice souvisela i s morální kvalitou života farníků, ale nehrála v církevní politice dominantní roli.

Reakce na uvedené rekatolizační postupy vycházející z Nového Města pražského se lišily s ohledem na konkrétní prostředí, z něhož vzešly. Městská správa zaujala k této politice v první polovině 17. století zdrženlivý postoj, doprovázený ovšem souběžně aktivitami na obranu zájmů města a jeho obyvatel. Městská politika se formovala v intencích vnímání dobové měšťanské identity, preferující společenský status a vazbu na konkrétní městskou lokalitu před konfesijní příslušností. Otevřená vystoupení obyvatel města proti rekatolizační politice, respektive proti katolické církvi, se týkala od druhé poloviny 17. století téměř výhradně nižších vrstev novoměstského obyvatelstva. Dobové soupisy knihoven novoměstských měšťanů, dokumentující přetrvávající zájem těchto čtenářů o protestantskou náboženskou literaturu, kterého se nedotkly ani zásahy náboženské cenzury, dokládají, že ačkoliv zástupci této plnoprávné vrstvy městského obyvatelstva nepřístupovali k otevřeným akcím proti rekatolizační politice, nelze je vždy chápat jako přesvědčené katolíky. Podobně vypovídají i testamenty novoměstského obyvatelstva, které zachycovaly především vnější projevy jeho zbožnosti. Formální i obsahové prvky katolické zbožnosti se v novoměstské testamentární praxi neprosadily masivně ani ve druhé polovině 17. století. Katolická víra se sice pod tlakem rekatolizační světské i církevní politiky stala v různých formách součástí každodenního života Nového Města pražského, ale její přijetí ze strany jednotlivých obyvatel mělo navzdory sjednocujícím snahám světské i církevní moci velmi variabilní podobu, ovlivněnou značnou mírou formálnosti praktikování víry. Konfesionalizační postupy na Novém Městě nedokázaly úspěšně překračovat hranici privátního světa měšťanské společnosti. Z tohoto důvodu byl také vliv rekatolizační politiky na formování lidové zbožnosti omezený, protože uměla ovlivňovat a utvářet její vnější, formální a veřejné projevy, ale její složku vnitřní, spojenou s utvářením náboženského vědomí i povědomí věřících, zasahovala jen omezeným způsobem. Tyto nedostatky ve spojení se zjištěnou mírou formálnosti rekatolizační politiky vytvořily od druhé dekady 18. století podmínky pro novou vlnu odhalovaných herezí.

Pavla Jirková

Testamentární praxe v Jihlavě v letech 1578–1624 (Testamenty jako prameny pro dějiny rodinných struktur, historickou demografii a sociotopografii)

Datum obhajoby: 22. června 2011

Školitel: Prof. PhDr. Eduard Maur, CSc.

Oponenti: Doc. PhDr. Jan Horský, Ph.D.; Doc. PhDr. Ludmila Sulitková, CSc.

Objekt výzkumu — raně novověký měšťanský testament — je nahlížen z pozice dějin rodinných struktur, historické demografie a sociotopografie. Vzorek 968 jihlavských testamentů z období 1578–1624 je podroben statistické analýze. Z hlediska metodologického jsou dále povaze tohoto výzkumu blízké mikrohistorické a prosopografické přístupy. Specifické téma autorka komparovala se závěry především anglické literatury. Výsledky výzkumu byly zhodnoceny z hlediska ročních součtů testamentů jako možných ukazatelů hlavních tendencí mortality a byly naznačeny možné souvislosti mezi počtem dětí zmíněných v testamentech a dědickým systémem konkrétního re-

gionu. Ve spojitosti s četnými svatebními smlouvami testátorů bylo dále studováno fungování sňatkového trhu a délka trvání manželství. Mezi další otázky diskutované v disertační práci patří například rodinná a domácnostní postavení, postižení lidé, genderová studia a mezigenerační majetkový transfer. Konečně v rámci sociotopografického studia byly domy vybraných testátorů lokalizovány v rámci ulic či předměstí.

Jiří Hrbek

Barokní Valdštejnové v Čechách (1640–1740)

Datum obhajoby: 8. září 2011

Školitel: Prof. PhDr. Eduard Maur, CSc.

Oponenti: Prof. PhDr. Josef Petráň, CSc.; Prof. PhDr. Vít Vlnas, Ph.D.

Disertační práce popisuje vývoj rodu Valdštejnů v období sta let po konci třicetileté války. Oba zvolené mezníky (1640 a 1740) nejsou striktní a kvůli logice výkladu byly překročeny jedním i druhým směrem. Vznikl tak ucelený a kompaktní obraz o aktivitách aristokratického rodu Valdštejnů, který zaujímal svým majetkem, politickou mocí i rozsahem společenských vztahů přední místo v raně novověkých Čechách i v celé habsburské monarchii. Pro výstavbu textu nebyla použita metoda biografická (prosopografická), ale analýza struktur, které Valdštejnové ovlivňovali a také způsob, jakým se tak dělo.

První část se týká jednotlivců z daného rodu, jejich postavení v rámci úředního a správního aparátu raně moderního státu. Jde o zásluhy jedince vůči státu, prokazování věrnosti panovníkovi a naplňování kariérních vzorů (diplomat, dvořan, úředník). Model šlechtických kariér je v tomto případě konfrontován s životním cyklem šlechty, jeho putováním tímto světem od narození přes výchovu a vzdělání, kavalírskou cestu a přípravu na budoucí výlučné postavení ve společnosti až po stáří a smrt. Valdštejnové jsou přitom sledováni na několika úrovních: nejvyšší tvořila mezinárodní politika, kdy členové rodu skutečně vytvářeli evropské dějiny, dále následuje politika habsburské monarchie a činnost u dvora (popř. v centrálních úřadech) a působení na zemské úrovni, v Praze a Brně, ale také v jednotlivých krajích, kde nacházela své uplatnění řada příslušníků chudších větví rodu. Stranou zájmu nezůstalo ani obsazování míst v paralelních hierarchických strukturách, více či méně navázaných na stát, tedy ve vojsku a v církvi.

Druhá část se zabývá valdštejnským rodem jako celkem, jeho příbuzenskými vazbami, korespondenčními okruhy, vztahem k níže postaveným osobám (vytváření patronátně-klientelních sítí). Ukazuje se, že raně novověký aristokratický rod nebyl pouze shlukem jedinců, ale svébytným sociálním organismem s vlastními strategiemi. Ty se projeví například v orientaci na jiné vysoce postavené rody z Čech (Černínové), širší habsburské monarchie (Harrachové) či dokonce ze Svaté říše římské (Fürstenberkové). Vedle příbuzenství se tato pevná pouta projevovala zejména v krizových momentech (poručnictví pro valdštejnské sirotky), vzájemnou podporou při dosahování kariérních cílů, při společném prožívání slavností a v dalších chvílích sociálního spoluprožívání a kooperace. Vedle vnějších vztahů rodu byla pozorována také jeho vnitřní koherence, velikost nukleárních rodin a soudržnost jednotlivých rodových větví, v nichž byla zjištěna vysoká míra endogamie. Stejná pozornost jako přátelským vztahům byla věnována i nepřátelstvím a konkurenčním bojům s ostat-

ními aristokratickými rody, a to v konfrontaci s dobovým chápáním práva. V obou případech (tedy u přátelství i nepřátelství) se přitom nejednalo o statický popis, ale naopak o dynamickou záležitost, a jednotlivé soudní spory mohly stejně jako vzájemná podpora trvat i několik generací.

Třetí část se věnuje hospodářské základně rodu, tedy valdštejnským panstvím situovaným především v severních a severovýchodních Čechách. Zatímco v prvním oddíle práce vystupovali členové rodu v podřízené pozici (vůči státu či panovníkovi) a ve druhé se pohybovali na úrovni rovnorodých členů šlechtické obce, v této poslední části bylo autorovým cílem přiblížit Valdštejny jako vrchnost. Míra jejich angažovanosti při správě vlastních dominií však byla různá: nacházíme jedince, kteří starost o zděděné majetky brali velmi vážně a snažili se panství odkázané jim po předcích rozšířit či jinak zvelebit. Kariéru hospodáře si však nezvolili všichni, císařští dvořané nebo dokonce diplomaté přenechávali starost o rodové statky úřednímu aparátu, který prodělal ve sledovaném období rozhodující vývoj směrem k větší byrokratizaci. Až na několik málo výjimek nenacházíme ve sledovaném období Valdštejna, který by závažným způsobem porušil etický kodex správce Bohem mu svěřených statků a přivedl svá panství k bankrotu. Naopak docházelo ke všemožné podpoře vlastních poddanských (především rezidenčních) měst na úkor okolních velkostatků i královských měst, která proti silné podpoře ze strany Valdštejnů většinou nic nezmohla. Pod dohledem vrchnosti či jejích zástupců pak můžeme sledovat významné strukturální změny panství samotných, dokončení procesu arondace a vytváření jednolitých ploch aristokratických domén. Na konci sledovaného období, v první polovině 18. století, nacházíme nové způsoby výroby vycházející ze změny ekonomického myšlení a s aplikací merkantilistických zásad do vrchnostenské praxe (zakládání manufaktur).

Na vzorku jednoho aristokratického rodu lze pozorovat obecnější tendence vývoje raně novověkých Čech po Bílé hoře. Dynamicky se rozvíjející soubor jedinců spojených pod erbem se čtyřmi lvy ovlivňoval svou mocí svět kolem sebe: Valdštejnové vtiskli svou pečeť do barokní krajiny kulturní i hospodářské, s použitím svých nemalých schopností hájili zájem nejen svého velkostatku, ale českých zemí a habsburské monarchie. V neposlední řadě vytvořili vztahovou síť spojující jinak dosti odlišná sociální či geografická prostředí. Také proto si jejich výzkum zaslouží i nadále badatelskou pozornost.

Jan Šimek

Kriminalita v raně novověkých Čechách na příkladu Říčán (1667–1757)

Datum obhajoby: 8. prosince 2011

Školitel: Prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.

Oponenti: Prof. PhDr. Jaroslav Pánek, CSc.; PhDr. Pavel Matlas, Ph.D.

Práce je příspěvkem k poznání kriminality v raně novověkých Čechách, pojímané v tradici české historiografie posledních desetiletí jako téma sociálních dějin. Hlavním pramenem je šest soudních manuálů vzniklých činností hrdelního soudu v poddanském městečku Říčany u Prahy, které pokrývají časové období 1667–1757 a obsahují záznamy 289 kriminálních procesů. Ve struktuře kriminality analyzované dle již ustavených metodologických schémat jednoznačně převažují delikty proti majetku

(37 %), výrazný podíl připadá na spory o čest (26 %), méně jsou zastoupeny činy proti životu a zdraví (12 %) a mravnostní delikty (8 %).

Vedle kvantitativního zpracování pramenů je pozornost věnována i typickým rysům jednotlivých deliktů a z hlediska historické antropologie i jejich pachatelům. Autor se zabývá i vlastním fungováním říčanského soudu a jeho vazbami na patrimoniální správu, jež byly až do prvních let 18. století velmi těsné. Mezníkem je josefínská soudní reforma roku 1707, kdy přebírá určující úlohu ve vedení říčanských procesů pražský apelační soud. Z hlediska typu udílených trestů jsou dominantní tresty odnětí svobody (25 %) a tresty podmíněné (23 %), vykonané tresty smrti jsou naopak marginální (8 %). Pro první polovinu 18. století jsou u většiny procesů doloženy i výčty nákladů, jejichž analýza pro dané období je prvním pokusem svého druhu (téměř polovinou se na celkových výdajích podílely náklady na soudní aparát a vedení procesu, výdaje za výživu obviněných dosahovaly 40 %, pouhých 10 % připadalo na útrpné výslechy a exekuce). Vzhledem k nedostatečnému zpracování problematiky úřadování a vedení městských knih v prostředí malých poddanských městeček v 17. a 18. století je pozornost věnována také rozboru říčanských soudních manuálů i z diplomatického hlediska. Až do roku 1718 tvoří převažující část agendy zaznamenané v manuálech záznamy hospodářsko-správní povahy, záznamy kriminálních procesů zcela převažují pouze v knize první (1667–1675) a posledních dvou (1719–1757).

Eva Hyndráková

Mikuláš Adaukt Voigt a česká historická věda na konci 18. století

Datum obhajoby: 13. září 2012

Školitelka: Doc. Mgr. Marie Šedivá Koldinská, Ph.D.

Oponenti: Prof. PhDr. Josef Petráň, CSc.; Doc. PhDr. Jiří Mikulec, CSc.

Práce mapuje život a kariéru pozapomenutého osvícenského učenice Mikuláše Adaukta Voigta (1733–1787), literárního historika, jazykovědce a především zakladatele moderní české numismatiky. Z pramenů, literatury a Voigtových publikovaných spisů autorka rekonstruuje vývoj jeho působení v české vědě, zabývá se jeho kontakty a vlivem přátel a mecenášů, významných kulturních osobností dané doby. Těžiště práce z chronologického hlediska spočívá v sedmdesátých a osmdesátých letech 18. století, kdy Voigt vytvořil všechny své tiskem vydané spisy. Voigtovo dílo je kladeno do kontextu kulturního vývoje v našich zemích v době pozdního osvícenství a především české historické vědy konce 18. století. Jako zásadní faktor, který formoval učeneckou kariéru Voigtovu i dalších učenců, je zmiňován tzv. učený salón, pořádaný hrabětem Františkem Antonínem Nosticem. V jeho domě se spolu s Voigtem scházelo společenství učenců, vzdělavců a mecenášů, z něž postupem času vzešla oficiální česká *Společnost nauk*. Pozornost je věnována také specifickému fenoménu, který na přelomu 18. století a v první polovině 19. století ovlivňoval kulturní a později i politický život společnosti, vlastenectví. Voigtovo vlastenecké cítění bylo největší hybnou silou jeho práce a svým nadšením leckdy ovlivnil i své přátele a spolupracovníky, proto jej můžeme oprávněně považovat za jednoho z předchůdců pozdějšího národního hnutí.

Vítězslav Prchal

Válka, zbraně a zbroj v reprezentačních strategiích české a moravské aristokracie v letech 1550–1750

Datum obhajoby: 13. září 2012

Školitel: Prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

Oponenti: Prof. PhDr. Tomáš Knoz, Ph.D.; Prof. PhDr. Petr Fidler, CSc.

Zájem o dějiny aristokracie v raném novověku prošel od devadesátých let 20. století v české historiografii prudkým rozvojem, charakterizovaným aplikací kulturněhistorických, sociálně historických a historickoantropologických východisek ve snaze proniknout k podstatě myšlenkového světa urozenců jakožto svébytné společenské skupiny. Postupně se vyčlenilo několik základních směrů bádání: zájem o politickou kulturu a dějiny moci, o aristokratické dvory a rezidence a o životní cykly šlechtické rodiny. Bádání, původně pevně zakotvené v 16. století, se v poslední době úspěšně rozšiřuje také do druhé poloviny 17. a do 18. století. Rovněž výzkum aristokratických sídel má v domácím prostředí bohatou tradici, v posledních letech rozvíjenou také pod dojmem sociálně pojatých dějin umění. Naopak dějiny vojenství nejsou mezi historiky raného novověku příliš pěstovanou disciplínou, což platí i o vztahu aristokracie a vojenské problematiky 16.–18. století. Chybí například základní analytické studie o kariérách urozenců v řadách habsburské armády tohoto období.

Předkládaná práce se hlásí ke kulturně a sociálně pojatým dějinám vojenství, tak jak byly postulovány od pozdních sedmdesátých let 20. století v USA a ve Velké Británii. Klade si dva základní cíle. Tím prvním je představení svého času velmi vlivného konceptu tzv. vojenské revoluce, který popisuje dynamiku klíčových změn ve válečnictví raného novověku a jejich zásadní dopady na soudobou společnost. Teze o vojenské revoluci byla na sklonku 20. století v západní historiografii živě diskutována, v domácích pracích však doposud neexistuje téměř žádná reflexe tohoto přístupu. Je zřejmé, jak ukazuje kapitola II. této práce věnovaná vojenské revoluci, že faktická váha aristokracie jako celku v ozbrojených konfliktech a její účast na nich postupně klesá. Monopolizace války přechází do rukou státu, zatímco na bojišti plně ozbrojeného šlechtického těžkoooděnce nahrazuje masa neurozené pěchoty.

Druhým cílem studie je prozkoumat, jaké reprezentační strategie raně novověká aristokracie volila, aby tvář v tvář měnící se realitě bitevních polí neztratila svůj válečnický statut. Primárně se přitom autor nezaměřuje pouze na ty jednotlivce, kteří skutečně volili kariéru v armádě, naopak jeho zájem je upřen na aristokracii jako celek. Základním kritériem je to, aby ve sledované době disponovala rezidencemi v Čechách a na Moravě.

Další dvě stěžejní kapitoly (kapitola IV. a V.) se zaměřují právě na tyto rezidence, respektive na určitou část jejich interiérů. Zatímco kapitola IV. zkoumá vývoj privátních šlechtických zbrojnic, změny jejich funkcí a proměny jejich chápání ze strany urozených vlastníků, kapitola V. interpretuje uměleckou výzdobu veřejných prostor rezidence ve snaze postihnout, do jaké míry její ikonografický program akcentuje válečnické kořeny a hrdinské skutky předků daného aristokrata. Na základě provedeného výzkumu je patrné, že i pro aristokraty, kteří rezignovali na vojenskou kariéru jako na základní prostředek realizace hrdinských ctností, hraje militární tematika zásadní roli.

Uplatňují ji ve svých reprezentačních strategiích prostřednictvím jasně čitelných symbolů. Nejen v rámci vybavení a uspořádání interiéru rodových rezidencí (zbrojnice), ale také pomocí ikonografického řešení svých sídel vědomě budují obraz sebe a svého rodu v kontextu dobově srozumitelných rytířských a militárních ctností. Díky právu (a povinnosti) válčit se v raném středověku šlechta postupně vydělovala jako specifická a privilegii nadaná sociální vrstva. Obraz šlechtice-válečníka proto patřil k základním a dlouhodobě neměnným distinktivním znakům aristokracie. Přes všechny proměněné vojensko-společenské podmínky a přes častou absenci aktivní vojenské seberealizace hraje hrdinský étos pro aristokracii jako svébytnou elitní sociální skupinu nadále důležitou úlohu jako prostředek budování prestiže a veřejného obrazu urozence. Pro reprezentaci vojenských kořenů šlechty nebyla určující ani konkrétní profese jedince, ani osobní preference, ale privilegovaná stavovská příslušnost.

Vladimír Jakub Mrvík

Historická topografie města Kostelce nad Černými lesy

Datum obhajoby: 25. října 2012

Školitel: Prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.

Oponenti: Prof. PhDr. Eva Semotanová, DrSc.; Prof. PhDr. Eduard Maur, CSc.

Cílem práce bylo na příkladu města Kostelce nad Černými lesy uplatnit nové přístupy a koncepty historické topografie a především naznačit, jakým směrem se může ubírat analyzování excerpovaných údajů o urbanistickém a socio-ekonomickém vývoji zkoumané městské lokality. Autor má za to, že pro většinu badatelů historická městská topografie představuje pouhý soubor metodických postupů, jak sestavovat soupisy majitelů jednotlivých domů ve městě.

Tradiční i nové postupy historické městské topografie se autor pokouší aplikovat na příkladu malého města, které od 16. století prošlo vývojem od agrárního sídla po centrum širší oblasti. Kostelec nad Černými lesy má bohatě a relativně komplexně zachovaný pramenný materiál od poloviny 16. století (především řadu městských knih a rozsáhlý velkostatkový archiv).

Podle názoru autora by každá historická městská topografie měla odpovídat na řadu otázek směřujících k všestrannému postižení vývoje daného místa od jeho počátků. Ohledně samotných počátků sídelní struktury lze v případě nedostatku písemných pramenů využít metody a závěry toponomastiky, retrogresivního výzkumu kartografických pramenů, archeologie apod. Další velký okruh otázek tvoří problematika spojená s jednotlivými objekty (přehled všech majitelů a cen domu v určitém roce a období v závislosti na hospodářském či fyzickém stavu objektu, sledování podoby domu a jejího vývoje, výměry pozemků k němu náležejících, zvláštních událostí jako požáry ap., rozbor společenského postavení majitele domu, zatížení domu atd.). Za nejpodstatnější pro širší analýzu zkoumaného města ovšem považuje autor možné získatelné závěry z oblasti architektury a stavebního vývoje jednotlivých objektů. Tuto oblast zatím zkoumalo jen minimum historických „městských“ topografů, a to jen okrajově, přitom nám dává nahlédnout (bohužel ale nikdy uceleně) přímo do vzhledu obce v určitém období. Sledovat můžeme poměr použití dřeva či kamene (šindele, tašek či došků) jako

stavebního materiálu, užívané dispozice domu, míru „městskosti“ zástavby, zaniklá podloubí, sochařskou výzdobu průčelí apod. Tato zjištění jsou ještě o to významnější, že je lze porovnat se závěry stavebně-historického průzkumu lokality z „pera“ Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze. Dále je třeba upozornit na jeden dosud opomíjený pramen, šacuňky čili popisy a odhady domů při jeho prodeji či dědickém řízení, v případě Kostelce dobře dochované.

Předmětem historické topografie by podle autorova soudu měla být dále problematika spojená s vnitřním fungováním a specifiky městského společenství, např. závislost městského společenství na zemědělské samovýrobě v souvislosti s růstem počtu domů a obyvatel, nástin vnitřního fungování městského organismu s přihlédnutím k městské samosprávě, pokus o rekonstrukci lokálních zvyklostí a slavností, usazování šlechty ve městě atd. Z hlediska sociotopografie je jistě nejzajímavější a pro poznání charakteru zkoumaného města nejpřírodnější cíl na základě pramenů hromadné povahy blíže specifikovat, nakolik byla daná městská obec závislá na zemědělské samovýrobě. Obvykle se u malých měst a městeček hovoří o tzv. poloagrárním charakteru. Až doposud, pokud je autorovi známo, se nikdo z historiků či topografů nepokusil takovato tvrzení blíže specifikovat, klasifikovat a již vůbec nikdo se doposud nepokusil analyzovat tuto míru „agrarity“ našich měst v raném novověku pro oblast celých Čech či Moravy a Slezska.

Daná problematika otevírá následující otázky: jaký význam mělo zemědělství a vůbec vlastnictví pozemkového majetku v ekonomice českých měst v raném novověku? Jaká byla majetková a sociální struktura královských i poddanských měst i městeček v Kouřimském kraji na počátku 18. století? Jak blíže poznat míru zemědělského charakteru zkoumaného města? Při tvorbě uvedené metody vychází autor z jednoduchého předpokladu, že čím bylo město řemeslně či obchodně vyspělejší, tím méně obyvatel se ke své obživě muselo aktivně věnovat zemědělské samovýrobě. Pokud srovnáme vzájemné rozdíly v počtu usedlých, kteří byli „nezávislí“ na zemědělské samovýrobě, z více měst, získáme sice pouze orientační, ovšem velmi výmluvnou představu o odlišném významu zemědělství v živobytí jejich obyvatel. Konkrétně zde autor tuto metodu uplatňuje na jednotlivá města a městečka Kouřimského kraje podle údajů edice příznávacích fasí Tereziánského katastru, tj. podle počtu těch vlastníků domů, kteří vlastnili (a pro naši potřebu i teoreticky obhospodařovali) polnosti o celkové rozloze do 5 strychů.

Velmi důležitou částí topografického výzkumu určité městské lokality v minulosti je i znalost a určení stavebních schémat i technik (středočeských) domů. V prostředí agrárních městeček, jakým Kostelec v raném novověku bezpochyby byl, vychází jejich schéma i podoba z potřeb specifického kombinovaného zemědělsko-řemeslného provozu. Co se týče kamenných domů, je možno v samotném městě nalézt základní dva stavební typy. Starší typ byl stavěn na užších parcelách jako dům hloubkový s bočním průjezdem do dvora, krytým nebo otevřeným. Tyto domy jsou ve své běžné formě přízemní, trojprostorové s obytnou částí orientovanou do ulice (za ní byla černá kuchyně a vzadu komora), ve své pozdější podobě většinou s hrázděným (!) patrem. Všechny tyto prostory byly přístupné pouze z průjezdu ve dvoře. Pokud je vjezd od dvora nezastřešený, případně je po jeho druhé straně situována sýpka, jsou to domy typově vesnické (stavebně-historický průzkum prokázal, že původní průjezd byl druhotně zastřešen u řady objektů na náměstí, kde je dodnes zachován

jako chodba za hlavním vstupem). Pokud byl tento průjezd zastřešen, pak se již jedná o typově „ryzí“ městský dům a můžeme v tom sledovat posun od vesnické k městské zástavbě, a s trochou nadsázky na trendu zastřešování průjezdů můžeme sledovat jistou „urbánní vyspělost“ sídla. Poznání vývoje maloměstského domu v sobě spojuje jak problematiku domu městského, tak i venkovského, a to v podstatě v celé jejich šíři.

Další část práce byla věnována demografické analýze Kostelce nad Černými lesy v raném novověku. Studie např. prokázala, že kolem roku 1690 ve městě i s rodinami zámeckých úředníků žilo bez vlastního domu 55 % obyvatel, čili více než polovina. Roku 1717 to bylo už 61 %. Knížecí zaměstnanci se svými rodinami tvořili v 17. století více než třetinu zdejších obyvatel (dokonce až ke 40 %). Autor dále provedl analýzu osob, kterým bylo v Kostelci uděleno měšťanství v 17. století s výsledkem, že z celkového počtu 112 nově přijatých měšťanů jich bylo jen devět (!), kteří odsud přímo pocházeli, tj. jen asi 8 %; dalších pět (tj. asi 4,5 %) zavála do městečka Kostelce právě služba u vrchnosti — ať se jednalo o nižší úřednický personál, sládku či dokonce o manželku hejtmana panství, která si zde zřídila hostinec. Přibližně 37,5 % měšťanů se do Kostelce v 17. století přistěhovalo bez jakékoliv předchozí vazby. A nebylo to jen z blízkého okolí, ale i z takových lokalit, jakými byly Telč, Slavonice, Nový Bydžov, Jičín, Vysoké Mýto, Domažlice, České Budějovice nebo Lomnice nad Lužnicí či dokonce švábský Weiss.

Autor práce se konečně vyjadřuje k otázkám určování cen na základě historické městské topografie a k urbanistickým zásahům ze strany vrchnosti do podoby města.

Václav Chmelář

Nižší šlechta ve městech a městečkách v 17. a 18. století

Datum obhajoby: 26. září 2013

Školitel: Doc. PhDr. Jiří Mikulec, CSc.

Oponenti: Prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.; Doc. PhDr. Václav Ledvinka, CSc.

Tématu šlechty ve městech se česká historiografie věnuje poměrně ve velké míře, a to především ve spojitosti s paláci v zemských metropolích. Mimo ně lze však najít urozence také v dalších městech a městečkách. Ti zde nejenom vlastnili sídla, ale mnozí s městským prostředím spojili různě dlouhé úseky svých životů. Některá místa se tak stala domovem poměrně početné skupiny příslušníků vyšších stavů. Tato práce je založena na sondě do sedmi měst a městeček ve středních a západních Čechách. Většinu šlechticů s nimi spojených můžeme zařadit z hlediska titulárního i majetkového k nižší šlechtě. Ke studiu této problematiky byla využita široká škála pramenů, především bylo nutné ve velké míře se opřít o zdroje z produkce úřadů, z nichž primát hrají materiály městských rad.

Autor analyzuje dva velké tematické okruhy — jednak problém existence šlechtice usazeného ve městě jakožto člena městské komunity, jednak problematiku vlastních sídel těchto urozených obyvatel měst. Jako člen městské komunity se musel šlechtic podrobit určitým normám a autoritám. Mezi normami můžeme nalézt dokumenty městského a zemského práva či privilegia. Různý rozsah měla vůle úřadů, vrchností či městských rad. Členové těchto městských rad představovali jen jednu část městské komunity. S nimi a s ostatními obyvateli navazoval urozenec vztahy různého charakteru.

Rozličný byl také poměr šlechtice k veřejným prostorám měst. Šlechtické residence ve městech měly jiný charakter než sídla na venkově. Ve vybraných lokalitách byly převážně určeny jako nemovitosti podléhající určitým pravomocem městské rady a zavázané k různým povinnostem. Samotné podoby sídel se lišily, což ukazují také pojmy používané v pramenech. Městská nemovitost nemusela sloužit jen k sídelním účelům, ale také jako zdroj příjmů majitele, což se týkalo zejména jejího příslušenství. Význam městské obytné nemovitosti pro šlechtice vycházel z postavení mezi jeho ostatními sídly.

Dagmar Kutílková

Předpoklady vzniku novodobého pánského obleku.

Obecné a jedinečné v typologii mužského dvorského, vojenského a církevního oděvu ve světle ikonografických a písemných pramenů v českých zemích raného novověku v rámci evropské kultury odívání

Datum obhajoby: 26. září 2013

Školitelka: Doc. Mgr. Marie Šedivá Koldinská, Ph.D.

Oponenti: Prof. PhDr. Josef Petráň, CSc.; PhDr. Mgr. Alena Nachtmannová, Ph.D.

Autorka zpracovává obecné a jedinečné rysy základních typů mužských dvorských, vojenských a církevních oděvů jako jednotlivých součástí celého pánského obleku. Výzkum, který je založen na písemných, ikonografických a hmotných pramenech, je zaměřen na prostředí středoevropského habsburského dvora v období raného novověku od konce 15. století do počátku devadesátých let 18. století se zřetelem k českým dějinám v kontextu s evropskou kulturou odívání. Koncepce práce vychází z pojetí pánského obleku v rámci dějin odívání jako kulturně historického oboru. Hlavním teoreticko-metodologickým východiskem je zkoumání obecného a jedinečného v konkrétním typu mužského oděvu, který je charakterizován především dobově podmíněnou konstrukcí (střihem), materiálem a barvou oděvu, a který má svými obecnými rysy slohotvorný význam. Výsledky výzkumu nejen rozšiřují poznání v oblasti dějin odívání, ale umožňují také praktické využití poznatků ke zvýšení vypovídací hodnoty písemných, ikonografických i hmotných památek o časovou, věcnou i osobní identifikaci.

Nicolas Richard

Clergé paroissial et changement religieux dans l'archidiocèse de Prague du Concile de Trente à la fin du XVIIe siècle

Farní klérus a náboženská proměna v pražské arcidiocézi od tridentského koncilu do konce 17. století

Datum obhajoby: 9. prosince 2013

Školitel: Doc. PhDr. Martin Nejedlý, Dr.

Oponenti: Doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc; PD Dr. Alexander Koller, M. A.

Náboženská proměna, jíž Čechy v 17. století prošly, nemá ve svém věku období. Království s jasně menšinovým obyvatelstvem věrným Římu cele přechází do katolického tábora. Předkládaná disertace zkoumá zcela konkrétní aspekt tohoto fenoménu,

totiž jak jej mohl prožívat prostý farník pražské arcidiecéze, což implikuje studium činnosti farního kléru. Reformační strategie uplatněná v návaznosti na diskusi tridentského koncilu ohledně povolení kalicha umocnila konfesijně nejasnou situaci v českých farnostech. Bylo nutno počkat na bělohorské katolické vítězství, aby Řím nakonec z pastoračních důvodů změnil stanovisko. Reforma prováděná v Českém království během třicetileté války vycházela z katolického misionářského rozkvětu počátku 17. století a ze soudobých teologickopolitických teorií. Její průběh hluboce poznamenala válka, která v době selhávající politické i církevní autority hrála roli katalyzátoru. Obyvatelé, jejichž katolictví bylo zpočátku často pouze formální, se postupně během 17. století k reformě přimykali vnitřně. V sedmdesátých letech vymírá poslední generace, která poznala jinou náboženskou situaci, a ke konci století také dochází k celkovému vzrůstu horlivosti. Zároveň se však objevuje nebezpečí hereze, která právě v této době přestala být součástí každodennosti, nyní určované rytmem specifického liturgického a svátostného života.

Vít Mišaga

Kristián IV. Mansfeld a vpád do Slezska a na Moravu.

Vybrané kapitoly z dějin dánské fáze třicetileté války

Datum obhajoby: 19. září 2014

Školitel: Prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.

Oponenti: Prof. PhDr. Miroslav Hroch, CSc.; PhDr. Pavel Bělina, CSc.

V rámci české i evropské historiografie raně novověkých dějin patří období třicetileté války (1618–1648) mezi ta nejsledovanější. Je to logicky především osud českého stavovského povstání, takzvaná česká fáze třicetileté války (1618–1621), která poutá zájem domácí historické obce. Období dánské fáze (1625–1629) se už takovému zájmu netěší. Vítězové byli takříkajíc „dáni“ a dlouhé peripetie války už na osudu českých zemí nic nezměnily. Druhé polovině dvacátých let proto dominují v historickém podání jiná témata. Také v zahraniční literatuře můžeme hovořit o jistém opomíjení dánského zásahu do války. Jakoby neúspěšné angažmá Kristiána IV. Dánského v boji proti císaři jen vyplňovalo čekání na zářivý vstup švédského „Lva ze Severu“, Gustava II. Adolfa. Takový je alespoň pohled „vševědoucího“ současníka, který zná výsledek.

Předložená práce se pokouší tuto optiku změnit. Badatelsky vychází ze studia vpádu generála Arnošta z Mansfeldu a Jana Arnošta Sasko-Výmarského do Slezska a na Moravu v letech 1626 až 1627, které autor realizoval v rámci magisterského studia. Jde především o pohled z pozice protihabsburské strany. Dlouho očekávané tažení zapůsobilo v reáliích války jako meteor. Už současníci vnímali tažení jako mimořádné. Zatímco Mansfeld měl vojsko vlastní, formálně podřízené Anglii, vévoda Jan Arnošt I. mladší Sasko-Výmarský velel plukům dánského krále Kristiána IV. Ten stál v letech 1625 až 1629 v čele protihabsburské koalice ustanovené v Haagu. Diverze do Slezska byla zahájena v červnu 1626. Úkolem výpravy bylo splnění mnoha cílů a až do října 1626 do ní byly vkládány mnohé naděje. Odvážný podnik měl získat haagské alianci strategickou převahu proti rostoucí síle habsbursko-katolické strany v Říši, jejímž ztělesněním byla ligistická a císařská armáda, první z nich vedená zkušeným válečníkem generálem Til-

lym, druhá vycházející hvězdou císařské strany Albrechtem z Valdštejna. Cílem jejich protestantských soupeřů bylo přenést válku dál od Dolnosaského kraje na nepřátelské území a po spojení se sedmihradským knížetem Gáborem Bethlenem táhnout snad až na Vídeň. Vinou mnoha okolností však z cílů výpravy sešlo. Po Bethlenově míru s císařem, smrti hlavních velitelů a velikých ztrátách vojska na pochodu byl osud výpravy na první pohled zpečetěn. Díky královskému válečnému komisaři Joachimmu Mitzlaffovi se podařilo zbytky vojska zachránit, vybudovat rozsáhlou základnu na okupovaném pomezí Moravy a Slezska, a tak více než půl roku ohrožovat císaře a jeho země. V červnu a červenci 1627 byla dánská enkláva smetena vojenskou silou Albrechta z Valdštejna.

Ačkoliv popis sledovaných dějů a činnost hlavních aktérů je možné opravovat v detailech dál, vlastní cíle předložené práce směřovaly jinam. Heuristická příprava nabyla značného rozsahu a kromě domácích archivů se dotkla i zahraničí, konkrétně Německa, Rakouska a Dánska a ohledně historiografie též Norska. Práce byla koncipována jako trilogie do tří hlavních oddílů. Byť mohou vybrané kapitoly fungovat též samostatně jako dílčí studie, tvoří vzájemně provázaný celek.

Východiskem výzkumu bylo téma diverze do českých zemí, které je věnován třetí oddíl práce. Obnáší v sobě především moment multiperspektivity. Jak pohlížel na vpád do středu Evropy vojevůdce, diplomat, prostý voják nebo obyvatel zasažených krajů? Jaká byla role sedmihradského spojence? Právě na tyto a další otázky se snažíme najít odpověď. Jestliže jsme díky dokumentům z Výmaru sledovali osudy talentovaného vojevůdce Jana Arnošta Sasko-Výmarského, díky edici diplomatické korespondence anglického vyslance sira Thomase Roa z Istanbulu jsme se pokusili rozebrat pozici sedmihradského knížete Gábora Bethlena. K Bethlenovi přitom máme jen málo přímých cest a na stav české i zahraniční historiografie dosud působí jazykové bariéry.

Ve sledovaném kontextu je nanejvýše lákavá a potřebná perspektiva civilistů. Městské a venkovské obyvatelstvo tvořilo chtě nechtě důležitý vojenský faktor a v různých formách ovlivňovalo průběh války na lokální úrovni. Jak se to dělo na obsazených územích severní Moravy a Horního Slezska? Je pozoruhodné, že obklíčená dánská enkláva přežila relativně dlouhou dobu. Jaký podíl na tom měli moravští a slezští civilisté? Důraz v líčení byl kladen na aktivní podobu jejich činnosti. Bádání po osudech výpravy ke středu Evropy probouzelo otázky, které téma jistým způsobem přesahovaly. Jak idea vpádu vznikla a jak a kým byla v dánském táboře prosazena? Kdo byl vlastně Mansfeld, Jan Arnošt Sasko-Výmarský a Kristián IV.? Jací to byli vojevůdci a proč prohráli? A co emigranti a vojáci z českých zemí? Jakou zaujali úlohu v dánském vojsku?

Ve druhé části práce je dominantním tématem činnost generála Arnošta z Mansfeldu. Do rozhodování o struktuře práce jistě zasáhlo publikování rozsáhlé disertace historika Waltera Krüssmanna v roce 2010 věnované právě Mansfeldovi. Jedním z vrcholů generálova angažmá v dánské válce byla bitva u Dessavy dne 25. dubna 1626. Mansfeldovo vojsko bylo téměř rozdraceno, ne tak vojevůdčova energie. Byla porážka u mostu nešťastnou náhodou, nebo projevem dlouhodobého zaostávání vůči silnějšímu soupeři? Jakou roli hrál v dění Kristián IV.? Právě ke králi směřuje další „balík“ otázek, se kterými se badatel v tématu dánské fáze a vpádu musí potýkat. Byl dánský král vůbec schopen vést válku s císařem v Říši? Není porážka ve Slezsku a na Moravě v létě 1627 jen logickým vyústěním dávno jasných předpokladů? V prvním oddíle

naší trilogie se tedy věnujeme právě Kristiánovi IV. a jeho válečnému zásahu. Nejde pouze o mezinárodní situaci a konkrétní pohyby armád, ale též o vojenský potenciál, finanční zdroje a strategické schopnosti dánského krále.

Tyto otázky nutně vedly k otevření širších problémů: Byla dánská fáze jen přestávkou před velkým nástupem Gustava II. Adolfa? Byl dánský král pouhým „předskokanem“ velkého „Lva ze Severu“? V naší situaci zcela konkrétně: Jakou roli ve válce hrál vpád do Slezska? Projevilo se v něm strategické myšlení krále? V kontextu velkých švédských vítězství padá logicky na Gustavova předchůdce v protihabsburském boji velký stín. Tato studie nemá v úmyslu umenšovat velikost švédského krále, neboť o něm tato práce není. Avšak na dánského krále vrhla tímto způsobem stín hned dvojí. Pro dobu dánské fáze dominuje totiž téma „Valdštejn“ i v německé literatuře. Jak již plyne z výběru tématu, zájem se krom několika přesahů soustředil na dění let 1625 až 1627. Jde tedy jen o část dánské fáze války. (Toto dvouapůlleté období nazývá dánská historiografie jako „německé“. Do léta 1627 se totiž válka odehrávala v Dolnosaském kraji a byla stále jen soukromou záležitostí krále.) Teprve až porážka diverze do Slezska a návrat Valdštejna na německé bojiště jasně změnil poměr sil a dánský král musel ustoupit do svých zemí. Tím se změnil charakter konfliktu. Po velké manévrovací válce nastalo období spíše pozičních bojů.

K práci patří edice použitých pramenů v příloze. Krom seznamu vojáků několika dánských kompanií, které vznikly v rámci krátkých sond, zde najdeme vzájemnou korespondenci Arnošta z Mansfeldu a Kristiána IV. z období od podzimu 1625 do června 1626. Velmi úzkému výběru nepřeborného množství pramenů k dějinám samotného vpádu dominuje rozsáhlá zpráva dánského válečného komisaře Mitzlaffa, který po smrti hlavních velitelů stál v čele dánské armády ve Slezsku a vydatně přispěl k udržení enklávy až do července 1627.

Jiří Chmelař

Hospodářská a finanční politika Ferdinanda I. v Čechách

Datum obhajoby: 19. září 2014

Školitel: Prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.

Oponenti: Prof. PhDr. Tomáš Knoz, Ph.D.; PhDr. Jaroslava Hausenblasová, Ph.D.

Hospodářské a finanční možnosti raně novověkého státu ovlivňovaly jeho vojenskou a zahraniční politiku, kulturu a mnohé další aspekty života jeho obyvatel. Nástup Ferdinanda na český trůn znamenal zásadní proměny zmíněných aspektů a chápat rok 1526 jako pouhou obměnu dynastie by bylo příliš zjednodušující.

Ferdinand, druhorozený syn španělské infantky Johany a vládce bohatého Burgundska Filipa, se v mládí seznámil s rozvinutou správou, kterou po smrti svého děda císaře Maxmiliána začal aplikovat nejprve v dědičných rakouských zemích a po volebním vítězství roku 1526 i v Českém království. Krvavý soud ve Vídeňském Novém městě v roce 1522 ukázal, jak mladý král snáší dělbu moci a jaká je jeho představa o řešení sporu s poddanými. Královská moc byla po mnohaleté vládě Jagellonců v Českém království velmi oslabená a většina pravomocí přešla na úzký okruh šlechtických elit, jejichž počínání vedlo k eskalaci napětí mezi šlechtou a královskými městy, která

svou roli upevnila již v husitských bouřích o století dříve. Základem sporu bylo opět hospodářství, hlavně spor o právo várečné. Dále je nutné zmínit, že od roku 1490 sídlili Vladislav a později i Ludvík v Uhrách a do Českého království se vydávali pouze výjimečně. Konec českých Jagellonců nastal na uherském bojišti, kdy Ludvík utonul při útěku z moháčské bitvy v roce 1526. Ačkoli již v roce 1515 byly uzavřeny svatební smlouvy mezi Habsburky a Jagellonci, které byly stvrzené i dvojitou svatbou, české stavy odmítly uznat dědické nároky Anny, manželky Ferdinanda. Volební jednání bylo vedeno především v zákulisí, kdy se pretendenti trůnu snažili přísliby finančních odměn získat jednotlivé volitele nebo předáky šlechty. Sama šlechta předložila rozsáhlý seznam podmínek, které většinou potvrzovaly stávající stav, ale částečně jej i překonávaly. Šlechta předpokládala, že výnosy země zůstanou v zemi a král ponese veškeré náklady, které bude hradit z vlastních zdrojů. Ferdinandova představa však byla přesně opačná. Arcivévoda, resp. jím vybraní zástupci, s podmínkami souhlasili, protože jinak by jeho šance proti bavorské kandidatuře byly minimální. Nicméně ihned po volbě panovník začal proti těmto podmínkám vystupovat.

Královská hospodářská základna, tzv. komorní zboží, byla v rozkladu. Panovník nastupoval v zemi, kde zbylo pouze pět komorních panství (Poděbrady, Kolín, Křivoklát, Tachov a Kadaň), která ale byla dále povinována odvádět splátky z královských půjček. Nově objevené stříbrné doly v Krušnohoří, srovnatelné ve vydatnosti rudy s prvopočátky kutnohorských dolů, byly ve šlechtických rukou. Král byl největším dlužníkem svých poddaných, přičemž splatnost těchto pohledávek byla stanovena již na rok 1527. Jistým úspěchem bylo, že si panovník již v průběhu volebního jednání vymohl posouzení oprávněnosti dluhů ve spolupráci se stavy. Nicméně výsledkem bylo, že král musel většinu korunovační daně použít na platby těchto dluhů. Prvním Ferdinandovým úkolem byla tedy reorganizace správy hospodářské a finanční politiky. Inspiroval se dvorskou komorou, byrokratickým úřadem založeným domácím řádem v lednu 1527 ve Vídni. Tak spatřila světlo světa česká komora v březnu téhož roku. Smyslem činnosti tohoto úřadu bylo řešení všech hospodářských otázek, které úřad uznal za hodné svého zájmu a které mohly vést ke zlepšení prosperity a prospěšnosti komorních statků v Čechách, Moravě, Slezsku i Horní a Dolní Lužici. Jednalo se o čistě královský úřad, nepodléhající dozoru stavů. Instrukce pro činnost komory byla vydána Ferdinandem roku 1527 a později znovu v letech 1530 a 1548, kdy reagovala na změny ve vývoji. Jedním z největších problémů nově vzniklého úřadu bylo, že většina stavovské obce na něj pohlížela s nedůvěrou a někdy jej i zcela ignorovala. Komora se musela obracet na krále s žádostí o podporu ve sporech s jinými úřady.

Právě písemná pozůstalost české dvorské komory tvoří páteř předložené práce, protože představuje centrum královské hospodářské a finanční politiky. Celá éra vlády Ferdinanda I. je poznamenána válkami s osmanskými Turky v Uhrách. Ty současně představovaly největší zatížení královské pokladny a hlavní a periodický argument pro získání vyšších daní na zemských sněmech. Současně nelze ignorovat ani napětí ve Svaté říši římské, které několikrát přerostlo ve vojenský konflikt. Během celé Ferdinandovy vlády lze doložit opakující se krize, které hraničily s insolventností země. První nastala již s jeho nástupem na český trůn a zlepšení pozorujeme až po roce 1530. Příčinou krize byla nedostatečná hospodářská základna země, velké množství královských dluhů a odmítání české komory jako zástupce krále v hospo-

dářských a finančních otázkách. Zlepšení přinesla až stabilizace hospodářství navýšením zisků, kupř. konfiskací šlikovských stříbrných dolů v Jáchymově, vypořádání se s většinou starých královských dluhů a uznání komory.

Stojí za zmínku, že s akutní pomocí české komoře přispěchal i nejvyšší purkrabí Zdeněk Lev z Rožmitálu, který byl u Ferdinanda pro svou roli při volebním zápasu velmi neoblíbený. Současně je třeba uvést, že se země musela vyrovnat s novým vpádem Osmanů do arcivévodství a obležením Vídně, jejímuž zachránění podřídil Ferdinand výnosy všech zemí. Třicátá léta 16. století jsou významná především pokusem o změnu berního systému a právní úpravou důlního podnikání na směnu roku 1534. Takzvaným *Narovnáním o hory a kovy* byla upravena těžba drahých i barevných kovů a sjednocena legislativa dané problematiky. Panovník se vzdal určité části horního regálu a dovolil šlechtě plně se věnovat dolování tzv. nižších kovů, vesměs barevných. Tzv. vyšší kovy, tj. zlato a stříbro, si panovník vyčlenil pro sebe.

Z našeho pohledu představuje změnu zásadního významu zrušení majetkové daně a zavedení daně z prodeje. Tím byla současně odstartována nová hospodářská krize, kterou lze vysledovat až do roku 1536. Nová daň vycházela ze španělské *alcavaly*, její další vzory byly ve Francii a Itálii. Ferdinandovým záměrem bylo vytvoření stálého finančního zdroje k hrazení nákladné mezinárodní i domácí politiky, tzn. zaplacení především uherské fronty, vykoupení zastavených panství a důchodů. Předpokládalo se, že během tříletého období dosáhne odvod daně až půl miliónu zlatých. Zavedení daně z prodeje bylo současně podporováno šlechtou, protože se daňové břemeno přesouvalo na města. Plátcem daně se stával prodejce a nikoli producent, aby nebyla ovlivněna sama produkce potravin. Hlavním zdrojem se měl stát prodej piva. Nicméně daň byla vybírána nedostatečně a spíše obecně ignorována, ačkoli pro ni vzniklo nové administrativně-byrokratické zázemí. Její výběr byl pozastaven již v roce 1535 a později byla zrušena.

Nedostatečný výběr byl nahrazován půjčkami u domácích i zahraničních věřitelů, což vedlo k dalšímu zmenšování komorní základny státu. Nicméně je nutné konstatovat, že aktuální potřeba peněz byla půjčkami řešena velmi často. Celá čtyřicátá léta lze charakterizovat jako dobu vzrůstajícího napětí jak na domácí, tak zahraniční politické scéně. Již v roce 1539 šlechta ústy Jana z Pernštejna, hejtmana moravského markrabství, v otevřeném dopise kritizovala dosavadní politiku krále a vysvětlovala, proč je panovník neoblíbený u svých poddaných. Vrcholem této krize bylo neúspěšné povstání části českých šlechticů a měst proti králi v roce 1547.

Pro zpracovávanou tematiku je důležitý ještě velký požár Prahy v roce 1541, který zasáhl i prostor Hradu včetně kanceláře české komory. Tehdy došlo ke zničení drtivé většiny zemských dokumentů, které se týkaly různých otázek včetně hospodářství a finanční politiky. Písemný fond české komory musel být obnovován ve spolupráci s dvorskou komorou, která zpět do Prahy posílala již jednou zaslané dokumenty k opisu nebo přímo opisy důležitých listin.

Napětí mezi králem a stavy vyvrcholilo povstáním, jehož porážku plně využil Ferdinand ke změně rozložení sil a zisku majetků a finančních zdrojů. Konfiskace městských majetků, zavedení dědičné daně z piva a neuvěřitelná ochota šlechty k finančním ústupkům přinesly panovníkovi ohromné zisky, které vedly k potřebě úpravy komory a další správy. Mimo jiné proto byla vydána *Instrukce* roku 1548. Celkový

výnos konfiskátů je odhadován na více než milion zlatých. Téhož roku nastupuje jako místodržitel do Čech druhorozený syn krále Ferdinand, později zvaný Tyrolský, který během své vlády projevuje větší pochopení pro hospodářské těžkosti země než jeho otec. Ačkoli by se zdálo, že královským ziskem po roce 1548 došlo k uzdravení zeměpanského hospodářství a financí, není tomu tak. Král předpokládal odvedení všech pokut k vlastním potřebám a nepočítal se sanací domácího hospodářství, popř. uhrazením dluhů. Finanční tíseň se měla krátkozrace řešit pouze novými půjčkami. Vůbec se neuvažovalo o tom, že neustálé půjčky povedou pouze k další a hlubší krizi. Současně po roce 1547 dochází i k úpravě mince v Království, kdy země přistupuje na krejcarový systém a je ukončena ražba pražského groše.

Z padesátých let se zachovaly soupisy příjmů a výdajů uskutečněných v Čechách a v Horní Lužici, na nichž lze doložit platební bilanci. Velice často se do nového měsíce přenášel dluh z měsíce minulého, což znamená, že výdaje převyšovaly příjmy. Nicméně musíme konstatovat, že je to způsobeno i tím, že velké příjmy, tj. daně, přicházely pouze v určitém období. Nová zásadní krize království naplno propukla v roce 1555, kdy komora sdělovala, že se do ledna téhož roku nevybral ani feník ze zemí České koruny a dokonce nepřišel ani jeden příznávací list majetku, podle kterého by byla daň vybírána. V této situaci musela komora jako už mnohokrát čelit domácím a zahraničním věřitelům, kteří hrozili, že budou užívat královské statky, případně zažalují rukojmí. Před koncem padesátých let začalo jednání panovníka s Jaroslavem z Pernštejna o odkoupení pardubického panství, přičemž měly být převzaty i některé dluhy představitele jedné z nevlivnějších panských rodin. Celková částka se pohybovala nad půl miliónem kop míšeňských grošů. Opět bylo nutné organizovat celozemskou půjčku.

V posledních čtyřech letech vlády krále v šedesátých letech 16. století pozorujeme dokončení nákupu pernštejnského panství a předání moci Maxmiliánu II., který střídá Ferdinanda na českém trůně. Rozdělením rakouských zemí mezi své tři syny přišel Maxmilián o významné finanční zdroje z tyrolských stříbrných dolů. Tím se opět zvýšila důležitost příjmů z Českého království a zintenzivněly snahy vyřešit zdárně existující berní chaos. Podle R. Hildebranda činil státní dluh při nástupu nového císaře 12 miliónů zlatých.

Ferdinand I. nastoupil na trůn v království, které nebylo po dlouhá léta zvyklé na prosazování královské moci. Šlechta předpokládala, že panovník bude svou politiku hradit ze zahraničních zdrojů, pozvedne království a rozhodně nezmenší vydobytá práva stavovské obce. Ferdinandovy představy byly úplně opačné. V celkovém hodnocení musíme za úspěšnějšího považovat krále, kterému se podařilo zlomit hospodářskou moc měst, zavést trvalou daň z piva, mnohé byrokratické úřady apod. Úspěch rezistence šlechty v některých aspektech byl umožněn především rozložením moci, kdy si panovník nemohl dovolit proti ní zakročit přímo. Jakmile měly stavovské elity pocit, že se děje újma jejich právům, dokázaly vystupovat až obdivuhodně jednotně. Ferdinand současně bohužel neprokázal příliš široký rozhled, protože zisky žádal vždy urychleně odvést ke své potřebě a nestaral se o zlepšení situace, která by vedla i k lepším výběrům. Na druhou stranu dokázal mistrně využívat partikularismu jednotlivých zemí, což předvedl již při své volbě ve vztahu k vedlejším zemím Koruny.

Bořek Neškudla**Knihovny a čtenářská recepce v období raného humanismu v Čechách****Datum obhajoby:** 19. září 2014**Školitel:** Doc. PhDr. Petr Voit, CSc.**Oponenti:** Doc. PhDr. Marie Ryantová, CSc.; Prof. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc.

Práce zkoumá knižní kulturu, knižní tvorbu a čtenářskou obec v českých zemích v období raného humanismu. Zabývá se předpoklady pro vznik a přijetí knihtisku v českých zemích. Ukazuje se, že souběžné působení mentality utrakvistické společnosti, která se bránila pronikání cizích vlivů, vysoké míry mezinárodní izolace utrakvistických Čech a předchozí slabé původní rukopisné tvorby nevytvořily příhodné prostředí pro příchod knihtisku. Počáteční rozvoj knihtisku byl velmi rozpačitý a nedokázal držet krok s vývojem řemesla v rozvinutějších zemích. Česká tisková produkce v návaznosti na reformní snahy o povznesení morálního stavu společnosti se rychle začala orientovat na šíření literatury v národním jazyce, často však překladové. Raná česká tisková produkce ovšem trpěla nedostatkem kvality i kvantity a nedosahovala velikosti proklamované předchozími generacemi badatelů. V soudobé české společnosti byly cizím vlivům více otevřeny osobnosti z katolického prostředí. Proto katolíci nejen dříve přijali knihtisk, ale také se rychleji seznamovali s humanismem. Raná humanistická tvorba je v Čechách spojena s osobností neochvějného katolíka Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic nebo na Moravě se vzdělanými osobnostmi blízkými olomouckému biskupství. V utrakvistickém prostředí přetrvávala reformní tradice tvorby a zejména překladů mravně výchovné literatury, která jen opatrně přijímala některé humanistické spisy. Vrcholný představitel tohoto směru byl pilný překladatel Řehoř Hrubý z Jelení, který mezi utrakvistickými vzdělanci vynikal znalostí antiky a snahou zprostředkovat humanistickou moralistiku. Novodobá česká literární věda označila tuto tendenci za národní humanismus. Tato charakteristika je ale značně nepřesná a vyžaduje revizi i s ohledem na celé pohusitské období.

Veronika Kucrová**Proměna kulturní krajiny v zázemí hlavního města:****Dolnobřežansko v 16.–19. století****Datum obhajoby:** 19. března 2015**Školitel:** Prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.**Oponenti:** Prof. PhDr. Eva Semotanová, DrSc.; PhDr. Jiří Koumar, Ph.D.

Studie se věnuje problematice vývoje kulturní krajiny na panství Dolní Břežany v raném novověku, přesněji od konce 16. do poloviny 19. století. Těžištěm práce jsou tři důležité prvky: vývoj intravilánu vybraných vsí, sledování proměn krajiny mimo zastavěné a obydlené plochy (zejména lesa) a konečně zachycení hospodářských a dalších objektů v krajině — důvod jejich vzniku, užívání a případný zánik.

Panství Dolní Břežany leží 16 km jižním směrem od Prahy, konstituovalo se postupně od 14. století, přičemž největšího nárůstu doznalo počátkem 17. století. Drobné šlechtické vlastníky vystřídali vlivní představitelé českého státu (rodina Želínských

ze Sebusína, Michna z Vacínova), až se roku 1713 stalo majitelem panství pražské arcibiskupství. Díky tomu se většina historických písemných pramenů nachází ve fondu Archivu Pražského arcibiskupství, případně v archivu velkostatku. Nejdůležitější a časově nejnáročnější bylo užití metody usedlostní identifikace, která zahrnuje sledování právní kontinuity jednotlivých usedlostí. Výsledkem pak je zjištění doby vzniku konkrétních sídelních jednotek a následně i částí vesnic.

Ke studiu byly využity převážně pozemkové knihy, pro dolnobřežanské panství dochované již od konce 16. století, katastry a případně urbáře. Pro sledování krajiny mimo vesnice se v menší míře osvědčily rovněž pozemkové knihy, více informací však přinášejí popisy panství, urbáře, popisy hranic a také kartografické prameny. Nejdůležitější pro výzkum byly indikační skici stabilního katastru z roku 1841 a tzv. první vojenské mapování, datované do roku 1760. Marginálně bylo možno uplatnit také různé velkostatkové mapy a plány a rovněž montánní mapy jílovských zlatých dolů.

Jako velmi bohatý pramen se ve všech fázích studia ukázalo využití pomístních jmen, ukrytých jak v katastrech, tak v soupise provedeném ve druhé polovině 20. století. Nedílnou součástí práce o vývoji kulturní krajiny byl terénní výzkum, který zahrnoval nejen vyhledávání drobných sakrálních památek a jejich interpretaci.

Celkové výsledky zkoumání vývoje krajiny na konkrétním panství nepřinesly překvapivé závěry, měly by však přispět k poznání vzniku a rozvoje sídel a využití jejich hospodářského zázemí. Vzhledem k tomu, že vznik vesnic na území panství byl různorodý, ukázal se rovněž další odlišný vývoj. U plánovitě založených vesnic se pozdější výstavba domkářských usedlostí soustřeďovala do samostatných čtvrtí mimo náves, naopak živelně založené vsi mohly poskytnout místo pro nové domy na velkorysých prostorách návsi. V podrobném rozboru plužin byla u dvou vesnic zjištěna částečně dochovaná pravidelná distribuce plužin související s polohou jednotlivých usedlostí v lokalitě tak, jak je to obvyklé v severní Evropě. Dalším dílčím výsledkem je zjištění, že ačkoli velkou část povrchu panství tvořily lesy, nebylo dřevo důležitým obchodním artiklem. Řídké lesní porosty byly využívány pro pastvu, dřevo spotřebovávalo z velké části lokálně. U drobných sakrálních památek nebylo vždy možné zjistit dobu jejich vzniku, velmi záleželo na jejich dochování do současnosti, nebo alespoň na fotografické dokumentaci. Široké téma vývoje kulturní krajiny v raném novověku otevírá další otázky možnosti jejího studia.

Jan Lhoták

Velkostatek města Sušice. Od městských (šosovních) vesnic k robotní abolicí a jejím výsledkům

Datum obhajoby: 3. září 2015

Školitel: Prof. PhDr. Eduard Maur, CSc.

Oponenti: Prof. PhDr. Josef Petráň, CSc.; Prof. PhDr. Tomáš Knoz, Ph.D.

Disertační práce se pokouší přispět ke složitému problému hospodářského vývoje českých zeměpanských měst v pobělohorské době. Zaměřuje se na jeden vybraný problém: zkoumání městské feudalizace, tzn. na rozbor významu a rozsahu jejich vrchnostenských aktivit. České dějepisce se až dosud tomuto tématu věnovali

velmi okrajově, neboť se města obecně vnímala jako cizí element ve feudálním prostředí, jenž naopak vytvářel předpoklady ke společenské modernizaci. Zkoumal se proto přednostně velkostatek šlechtický (komorní), případně církevní.

Úvodní kapitola bilancuje dosavadní stav výzkumu o městském velkostatku. Nejprve je zařazen rámcový přehled stavu výzkumu v západní Evropě. Městské vrchnostenské ambice tu jsou součástí širěji koncipovaného studia vztahu města a venkova. V českém prostředí podobné studium zatím jen nesměle aplikuje archeologie a medievistika. Pro raně novověké období se výzkum fragmentuje mezi agrární a urbánní dějiny, které svými metodami přistupují k danému tématu s různými výsledky (především práce Adolfa Zemana o Plzni a Rokycanech v 18. století).

Analytickou část disertační práce tvoří celkem šest kapitol, které nazírají městský velkostatek ze tří rovin. Každá z nich je nejprve přehlédnuta v obecných souvislostech (kapitoly 2, 4 a 6), následuje rozbor situace zúženou optikou na konkrétním příkladu (kapitoly 3, 5 a 7). Za předmět mikrostudia bylo zvoleno město Sušice v jihozápadních Čechách, které nijak nevybočovalo z průměru jak rozsahem svého velkostatku, tak specifiky svého vývoje.

Prvním tematickým okruhem výzkumu je postižení rozsahu a významu městského pozemkového příslušenství ve feudálním uspořádání Čech a definování způsobů, jakými městská panství vznikala. Autor dospívá ke zjištění, že se tak dělo prostřednictvím transformace městských (šosovních) vesnic, sekularizace církevní půdy v období husitské revoluce (špitální, klášterní a farní majetek) a vlastním zakupováním alodů. Budování městských panství se koncentrovalo do období mezi lety cca 1450–1550, kdy měla města největší politickou moc a pokoušela se přiblížit postavení šlechty nejen majetkově, ale i právně (možnost zakupovat alody, povyšování měšťanů do šlechtického stavu atp.). Dosáhla tehdy svého největšího územního rozsahu, jenž někteří badatelé nadsazují až k 25 %. V následujícím období po roce 1547 až do Bílé hory města svá panství, o něž přišla v důsledku panovnických sankcí po prvním stavovském povstání, rekonstruovala. Události let 1618–1620 znamenaly další násilné přerušování kontinuálního vývoje. Konfiskace nedosáhly stejného rozsahu jako v roce 1547, situaci ale ztěžovala třicetiletá válka. Následující hospodářská deprese omezovala možnosti vrchnostenských ambic českých zeměpanských měst až do konce 17. století. Větší územní transfery probíhaly především v první polovině 18. století, protože následující období až do roku 1848 již města své domény podstatněji neměnila.

Druhé téma analýzy se zaměřuje na ekonomický přínos velkostatku pro městské hospodaření. V první fázi města pouze extenzivně zvětšovala své pozemkové domény s minimálním zájmem o režijní hospodaření. I za této situace pro ně však znamenaly důležitý příjem, jenž motivoval k dalším koupím (často i v situacích finančního nedostatku). Od první poloviny 16. století sílila ekonomická konkurence šlechtického velkostatku. Urození začali se zakládáním či hospodářským polepšováním svých poddanských měst, podporovali úsilí tamních obyvatel při výrobě piva apod. Na základě hospodářského chování šlechty začala však i města s budováním výrobních provozů s cílem zvýšit své příjmy. Od druhé poloviny 15. století budovala rybníky a po zhruba 100 letech začala se systematickým vytvářením sítě poplužních dvorů. Nejpozději zahájila výstavbu vrchnostenských pivovarů. Sama města však nepřinesla podstat-

nější inovaci (výjimkou byli někteří autoři hospodářských pojednání měšťanského původu) a omezila se na pasivní napodobování šlechtických vzorů.

Třicetiletá válka přispěla k ekonomické retardaci. Města jakožto součást panovnícké komory musela nést velké množství válečných výdajů, současně se často stávala útočištěm přezimujících vojáků apod. Městská panství v těchto situacích sloužila jako rezervoár naturálií (od poddaných) i peněz (vhodný předmět zástavy). Omezovala je také hospodářská politika státu, cechovní systém i postupující hospodářská převaha poddanských měst a šlechtického velkostatku.

Projevilo se to především v pobělohorském období. V této situaci se stát pokoušel ekonomiku měst podporovat a zaváděl některá opatření — od roku 1705 fungovala komise pro povznesení měst, v roce 1752 císařovna Marie Terezie nařídila obecní hospodářství pronajímat a od roku 1778 se na panstvích dvou třetin zeměpanských měst zavedla tzv. raabizace. Znamenala likvidaci poplužních dvorů a jejich rozdělení mezi bezzemky a drobné zemědělce. Města k těmto reformám přistupovala kriticky a konzervativně. Z dosud provedených rozborů městských ekonomik vyplývá, že velkostatek přinášel do městských pokladen klíčové příjmy, které je držely v pozitivních číslech. Význam raabizace navíc zůstal jen v rovině sociální, protože městská hospodářství se stala de facto závislémi na platební disciplíně svých poddaných. Raab neměl v úmyslu polepšovat příjmy měst, přestože byla pocitována všeobecná potřeba takového opatření. V první polovině 19. století navíc bránila pronajímání hospodářství či jednotlivých dvorů (tzv. velkopacht).

Poslední rovina výkladu si všímá úlohy města jako vrchnosti vzhledem ke svým poddaným. České dějepisceví se pokoušelo vnímat městské vrchnosti jako mírné, protože chápalo měšťanstvo jako stav stojící nejbližší poddanskému obyvatelstvu. Působil tu také moment husitské tradice, protože města většinou přijala utrakvismus. Počáteční situace byla výsledkem složitých právních vztahů. Jednotlivé části panství měly odlišný právní původ — záduší, šosovní vesnice i klasické alody. Požár zemských desek v roce 1541 a následné intabulace ve spojení s dlouhým bezvládním a následným posílením politické moci v pohusitském století tyto rozdíly stíralo. Konfiskace let 1547 a 1620 tomu poté napomohly. Stejně jako na šlechtických velkostatecích, také města kontrolovala pohyb svých poddaných a pokoušela se otupovat jejich privilegované postavení (domažličtí Chodové). Rozsah robot zůstával do třicetileté války nízký. Po polovině 17. století ale začaly narůstat a také v dalších oblastech se postavení poddaných na městských panstvích zhoršovalo. Městské vrchnosti zabíraly poddanskou půdu k rozšiřování dvorového hospodaření, omezovaly pohyb poddaných v důsledku nedostatku pracovních sil a navyšovaly roboty. Nucenou práci bylo možno na rozdíl od šlechtických panství více uplatňovat i v samotných městech (údržba obecních budov, dovoz soli atd.). Města také odstraňovala poslední zbytky starších právních vazeb (šosovní vesnice města Jaroměř). Poddaní reagovali sepisováním stížností nadřízeným institucím. Došlo i k zapojení do velkých selských povstání v letech 1680 (Polička) a 1775 (Trutnov). Významným zdrojem konfliktů mezi poddanými a vrchnostmi se stala od osmdesátých let 18. století raabizační úprava feudální renty. Původně pouze peněžní plat se v období napoleonských válek a po finančním patentu z roku 1811 začal vyžadovat i v naturálním obilí či jeho peněžním ekvivalentu (dle tržních cen obilí). Poddaní to chápali jako porušování dohod z období parcelace dvorů.

Poznanky o základních vývojových konturách autor v kapitolách 3, 5 a 7 aplikuje na vývoj velkostatku města Sušice. Své pozemkové příslušenství získalo z předhusitských šosovních vesnic, zádušního a špitálního majetku, vyloučeny nejsou případy živelné sekularizace. Po zakoupení vesnic z majetku mocného rodu Švihovských z Rýzemberka Sušice před rokem 1547 ovládala panství o asi 225 usedlých, které svou velikostí patřilo mezi ostatními do lehkého nadprůměru. Konfiskace Sušici o naprostou většinu těchto statků připravily a jednotlivými koupěmi se podařilo do roku 1620 zbudovat panství již jen o 141 usedlých. Hospodářská situace před Bílou horou byla ovlivněna rostoucím zadlužováním, které se vystupňovalo za třicetileté války. Těsně před rokem 1620 Sušice začala s budováním sítě poplužních dvorů (v šedesátých letech 16. století fungoval Špitálský dvůr ve městě, nejpozději 1599 dvůr v Roku, 1615 zakoupeny Bohdašice). Po třicetileté válce, patrně aby snáze čelilo dluhovému břemenu, město zvýšilo počet svých poplužních dvorů až na sedm (po posledních územních změnách Špitálský dvůr, Malá Chmelná, Vrabcov, Rok, Divišov, Červené Dvorce, Hartmanice) a založilo vrchnostenský pivovar ve Vrabcově.

Analýza městského hospodářství pro léta 1701–1778 (kapitola 5) dokládá, že velkostatek zajišťoval městu hospodářskou stabilitu, neboť vlastní městské hospodářství bylo ztrátové. Nejvýnosnější bylo dvorové hospodaření, následoval výnos vrchnostenského pivovaru ve Vrabcově (jeho výnosnost však snižoval složitý systém deputátů pro městské zaměstnance). Rovnováhu pomáhala udržovat robota, jejíž cena nebyla ovšem v dobovém účetnictví vůbec zohledněna. Všechny dvory prodělaly v roce 1783 raabizaci. S poddanými vrchnost uzavřela smlouvu, že budou platit feudální rentu v hotových penězích, kterou bude moci vždy po 10 letech měnit na naturální v obilí. Vrchnost k tomuto kroku přistoupila neúspěšně v roce 1804, definitivně od roku 1813. Poddaní placení v obilí odmítali. Došlo tak k otevření sporu, který vyplnil celou první polovinu 19. století. V roce 1824 sice zemský soud uznal oprávněnost vrchnostenského požadavku, ale placení zadržovaných peněz postupovalo velmi pomalu a dostávalo městské hospodářství do dluhové pasti (nebylo na úhradu kontribuce a mezd pro magistrátní úřednictvo).

Martina Bardoňová

Španělská ambasáda v Praze za působení dona Baltasara de Zúñiga (1608–1617)

Datum obhajoby: 24. září 2015

Školitelka: Doc. Mgr. Marie Šedivá Koldinská, Ph.D.

Oponenti: Doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.; Doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D.

Předkládaná práce je především příspěvkem k dějinám raně novověké diplomacie a diplomatických praktik. Jejím předmětem je španělská diplomatická mise Baltasara de Zúñiga u císařského dvora (1608–1617). Práce popisuje chod diplomatické mise tak, jak jej zachycují tři vybrané skupiny pramenů, kterými jsou: diplomatická korespondence směřující z ambasády k rukám španělského krále Filipa III. či jeho služebníků a ministrů; dokumenty spojené s financováním diplomatické mise; další vybrané listiny spojené s chodem diplomatické mise, například memoriály některých členů ambasády. Tyto prameny, jejichž analýza tvoří základ předkládané práce, byly doplněny

ještě některými dalšími oficiálními dokumenty, jakými jsou například instrukce, pověřovací listiny či konzulty a korespondence směřovaná na ambasádu. Předkládaná práce je introspekcí a představuje pohled na fungování mise zevnitř. Cílem této práce je představit fungování španělské diplomatické mise u císařského dvora vedené donem Baltasarem de Zúñiga a některé aspekty diplomatické praxe tak, jak je mohla sledovat vláda, jíž se dotýčný vyslanec zodpovídal. Zachycuje, jak dané prameny prezentovaly zázemí pro tvorbu španělské politiky v Říši, a instrumenty, pomocí kterých se vyslanec snažil jednak zvýšit prestiž svého panovníka a prosazovat jeho cíle, ale také zlepšit své vlastní postavení.